

Elżbieta H. Oleksy

Uniwersytet Łódzki

Intersekcjonalność na rozdrożach

Intersectionality on the Crossroad

Abstract: The article considers the intersectionality issue – its potential for contemporary research and its status among other theoretical propositions. The author presents in her text the history of the analyzed concept, as well as the main theoretical directions of it and also asks for its use in the future. Intersectionality is considered in the paper in relation to feminist theory, theories of multiculturalism, ethnographic research, and to legal discussions. The author also cites the main originators and researchers of intersectionality: Kimberlé Crenshaw, Johanna Kantola and Nousiainen Kevät, Kathy Davis.

Key words: intersectionality, subjectivity, sex, race, feminism

Jestem kobietą,
lesbijką,
poetką,
biedną
niepełnosprawną,
radykalną,
Indianką,
po siedemdziesiątce.
Po ośmiokroć przegrana.

Jak mogę nie być
rewolucjonistką?

Jak mogę nie widzieć
siostry w każdej kobiecie,
brata w każdym mężczyźnie,
kochanego dziecka w każdym dziecku?

Kiedy Jane Kennedy została skazana na więzienie
to moje ramię wykręcali policjanci.

Kiedy zrzucano napalm na pola ryżowe
to moja skóra płonęła,

to moja krew sączyła się, gorąca i lepka.
Bogini,
obdarz mnie ośmioma rodzajami siły, które pozwolą mi wziąć odwet.

Valerie Taylor, *Słodka mała, stara, siwa pani w tenisówkach*¹

Chociaż przez ostatnie trzy dziesięciolecia mnóstwo naukowców i naukowiec ogłasza nastanie czasów teorii intersekcjonalnej, praktycy nie mogą dojść do porozumienia, czy chodzi tu o teorię, metodologię, czy też o praktykę społeczną. Czy powinniśmy mówić o intersekcjonalności, wielokrotnej dyskryminacji, współdzielonych różnicach, złożonych współzależnościach, zazębiających się systemach opresji itd.? Abstrahując od tych komplikacji, każdy, kto chciałby dołączyć do grupy spod szyldu intersekcjonalności i wyrazić opinię na jej temat, w obliczu tych wątpliwości ryzykuje miano „naukowego dyletanta, który nieustannie ulega chwilowym akademickim zainteresowaniom i zauroczeniom”². Pojawiają się zatem pytania: Czy intersekcjonalność to przejściowa moda? Czy wyczerpała już swój potencjał? Czy też znalazła się na rozdrożu?

Próbując odpowiedzieć na te pytania, nakreślę historię koncepcji, przedstawię jej główne kierunki teoretyczne i zastanowię się, jakie mogą być jej przyszłe losy, w szczególności w kontekście tego, co postrzegane jest jako współczesny „pokoleniowy i cyfrowy podział”. Czołowi naukowcy nadali intersekcjonalności nazwę³, zaproponowali metodologię⁴ oraz określony punkt widzenia⁵. W licznych książkach i artykułach ogłoszono, że intersekcjonalność staje się ugruntowanym podejściem – „historią feministycznego sukcesu”⁶. Jednak nie wszyscy podzielają ten zachwyty⁷, a niektórzy nawet przewidują rychły upadek koncepcji intersekcjonalności⁸. Upadku jednak wciąż nie widać; wręcz przeciwnie: w ostatnich latach na każdym przyzwoitym uniwersytecie prowadzone są zajęcia i seminaria poświęcone in-

¹ Za: *Two Women: The Poetry of Jeannette Foster and Valerie Taylor*, Womanpress, Chicago 1976. Valerie Taylor to pseudonim pisarki Velmy Nacelli Young (1913–1997), feministki, lesbijskiej pisarki, poetki i pracowniczki społecznej. Więcej informacji w: M. Gallo, *A Tribute to Valerie Taylor, Lesbian Writer and Revolutionary*, „New Politics” Winter 2009, vol. XII-2.

² P.H. Collins, *Forward*, [w:] B.T. Dill, R.E. Zambrana (red.), *Emerging Intersections: Race, Class, and Gender in Theory, Policy, and Practice*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ–London 2009, s. vii.

³ K.W. Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics*, University of Chicago Legal Forum, Chicago 1989, s. 139–167.

⁴ L. McCall, *The Complexity of Intersectionality*, „Signs: Journal of Women in Culture and Society” 2005, vol. 30 (3), s. 1771–1800.

⁵ P.H. Collins, *Reflections on the Outsider Within*, „Journal of Career Development” 1999/2000, vol. 26 (1), s. 85–88.

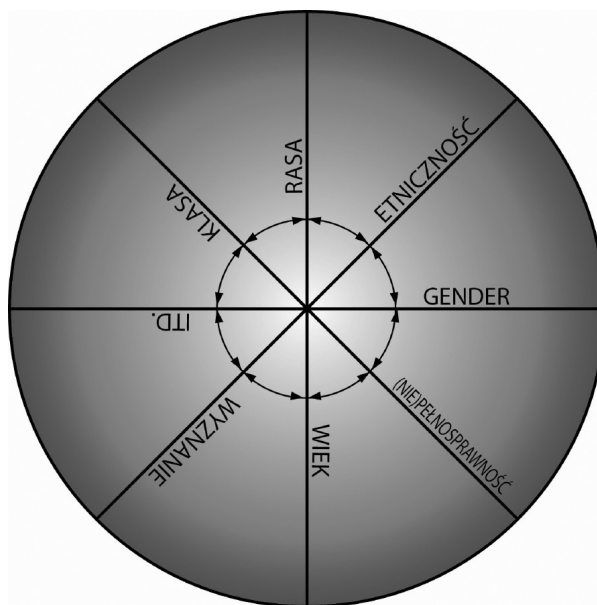
⁶ K. Davis, *Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful*, „Feminist Studies” 2008, nr 9, s. 67.

⁷ b. hooks, *Feminist Theory. From Margin to Center*, South End Press, Cambridge, MA 1984; P.H. Collins, *Fighting Words: Black Women and the Search for Justice*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1998.

⁸ J. Conaghan, *Intersectionality and UK Equality Initiatives*, „South African Journal of Human Rights” 2007, vol. 23 (2), s. 317–354.

tersekcjonalności; publikowane są kolejne artykuły w czasopiśmie i w Internecie. Intersekcjonalność jest inspiracją dla prac magisterskich i doktorskich.

Na najbardziej podstawowym poziomie koncepcja intersekcjonalności używana jest do wykazania powiązań między różnymi zmiennymi społecznymi, takimi jak gender, rasa, pochodzenie etniczne, wiek, niepełnosprawność, orientacja seksualna, przekonania lub wiara religijna.

Rysunek 1.

Źródło: opracowanie graficzne Marty Kotwas na podstawie projektu Elżbiety Oleksy.

Teoria intersekcjonalna pojawia się w momencie zmięczenia koncepcji wielokulturowości, która z kolei uznaje zróżnicowanie kultur i krytykuje odbieranie głosu mniejszościom, pomijanie ich wkładu w kulturę światową oraz odrzucanie alternatywnych modeli życia i tożsamości innych niż te będące domeną większości społeczeństwa. Wielokulturowość bierze pod uwagę raczej grupy niż jednostki, zazwyczaj bada tożsamość grupową, a nie jednostkową.

Intersekcjonalność idzie dalej; typową dla modernizmu koncentrację na wspólnej tożsamości wielu osób zastępuje ponowoczesną, poststrukturalną koncepcją podmiotowości. Koncepcja ta ujmuje zarówno stabilność, jak i zmianę, oznacza ustawiczny proces „stawiania się”. Wraz ze zmianą rozłożenia akcentów nastąpiło przesunięcie: od wspólnych tożsamości, to znaczy od tego, co łączy, od wspólnego doświadczenia, do ich przeciwieństwa:

wyłączenia i indywidualnej podmiotowości. W teorii feministycznej na przykład nacisk na wspólną doświadczeń kobiet na całym świecie doprowadził do kwestionowania aktywności drugiej fali feminizmu. Wiele czarnych komenterek (np. bell hooks⁹) sprzeciwiało się tym odmianom feminizmu, które przyczyn trudnego położenia kobiet upatrywały wyłącznie w nierównym dostępie do środków produkcji obserwowanym w bogatych krajach zachodniej cywilizacji. Wskazując na materialne przyczyny społecznej zależności kobiet oraz na związek między systemem produkcji i statusem kobiet – co podkreślał feminizm marksistowski – pomija się bowiem doświadczenie Afroamerykanek, które tak jak kobiety w wielu wschodnioeuropejskich krajach tradycyjnie pracowały poza domem¹⁰ w odróżnieniu od białych kobiet z klasy średniej zamieszkujących kraje Europy Zachodniej i USA.

Intersekcjonalność miała zasypać tego typu ideologiczne podziały. Czy to się udało? Zanim odpowiem na to pytanie, przedstawię podstawowe zagadnienia dotyczące tej wielowymiarowej koncepcji.

Na skrzyżowaniu płci i rasy – i nie tylko

Żeby wskazać miejsce, w którym koncepcja intersekcjonalności została zinstytucjonalizowana, należałoby się cofnąć do 1978 roku i inicjatywy podjętej wówczas na Uniwersytecie w Maryland. To właśnie tam powstała niewielka grupa badająca wzajemne oddziaływanie płci, rasy i pochodzenia etnicznego. Dwadzieścia lat później powołano tam konsorcjum, którego misją było promowanie badań oraz dydaktyki z zastosowaniem teorii intersekcjonalnej.

Termin „intersekcjonalność” ukuła Kimberlé Williams Crenshaw. W eseju *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*¹¹ Crenshaw przedstawiła ideę za pomocą metafory skrzyżowania, która okazała się użyteczna we wczesnych badaniach nad intersekcjonalnością, ale z czasem została odrzucona przez część środowisk feministycznych, które uznały ją za zbyt statyczną i niezdolną do oddania specyfiki doświadczenia niesionego przez intersekcjonalność¹². Jednak metafora Crenshaw oraz teoria, która jej towarzyszy, wciąż odgrywają znaczną rolę. W tekście *A Primer on Intersectionality*¹³ Crenshaw proponuje praktyczne zastosowanie analizy intersekcjonalnej w kontekście społecznym. Autorka przy-

⁹ b. hooks, *op. cit.*

¹⁰ Por. E.H. Oleksy, „Women, Don't Interfere with Us; we're fighting for Poland”: *Polish Mothers and Transgressive Others*, [w:] M. Mikula (red.), *Women, Activism and Social Change*, Routledge, London–New York 2005, s. 179–197; *eadem*, *The Politics of Representing Gender in Contemporary Polish Cinema and Visual Art*, [w:] A. Imre (red.), *East European Cinemas*, Routledge, London–New York 2006, s. 49–62.

¹¹ K.W. Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race... op. cit.*

¹² G. Lewis, *Celebrating Intersectionality? Debates on a Multi-faceted Concept in Gender Studies: Themes from a Conference*, „European Journal of Women's Studies” 2009, nr 16, s. 203–210; N. Lykke, *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*, Routledge, London–New York 2010.

¹³ K.W. Crenshaw, Ch.L. Harris, *A Primer on Intersectionality Booklet*. *African American Policy Forum*, Vassar College, Columbia Law School, Poughkeepsie 2009, http://aapf.org/tool_to_speak_out/intersectionality-primer/ (dostęp: 8.07.2010).

wojuje sprawę sądową dotyczącą praktyk dyskryminacyjnych ze względu na rasę i płeć, które miały miejsce w General Motors (GM). W badanym przypadku GM poszukiwało pracowników na stanowiska obsługi klienta oraz do ciężkiej pracy fizycznej w fabryce. O pracę ubiegały się trzy grupy osób: białe kobiety, czarne kobiety oraz czarni mężczyźni. Białe kobiety zatrudniono na stanowiskach biurowych, czarnych mężczyzn przyjęto zaś do pracy fizycznej. Pięć czarnych kobiet, które nie zostały zatrudnione, wniosło sprawę do sądu, twierdząc, że doświadczyły dyskryminacji ze względu na skorelowane czynniki rasy i płci. Powódki sprawę przegrały. Natrafiły na „intersekcjonalną niewidzialność”, w tym czasie bowiem prawo antydyskryminacyjne zaprojektowane było tak, aby chronić tylko przed pojedynczym rodzajem dyskryminacji. Skoro zatrudnione zostały zarówno białe kobiety, jak i czarni mężczyźni, firma GM uznała, że przestrzega prawa chroniącego przed dyskryminacją. Sąd orzekł, że skarga „mogłaby zostać rozpatrzona z punktu widzenia dyskryminacji rasowej lub płciowej, jednak nie ma możliwości łączenia obu”¹⁴. Zastanawiając się, jak mogło dojść do tak znaczącego przeoczenia, Crenshaw stwierdziła, że sąd rozpatrywał osie dyskryminacji jako paralelne, a nie przecinające się. Oskarżycielki mogłyby „wnieść sprawę” z powodu jednej formy dyskryminacji, a nie wielu nakładających się przyczyn dyskryminacji. Obecne zmiany w prawodawstwie poprzedziła jeszcze inna sprawa sądowa – proces Mossop v. Canada rozpoczęty w 1985 roku¹⁵. Powód (Brian Mossop), mieszkający ze swoim partnerem, wziął dzień wolnego, aby uczestniczyć w pogrzebie ojca swego partnera. Porozumienie pomiędzy Ministerstwem Skarbu i zakładowym związkiem zawodowym pozwalało na wzięcie do czterech dni wolnego z powodu śmierci członka „najbliższej rodziny”; przy czym termin ten dotyczył małżonka odmiennej płci. Prośba Mossopa została zatem odrzucona. Wniósł on więc skargę do Kanadyjskiej Komisji Praw Człowieka przeciwko pracodawcy (rządowi federalnemu), związkowi zawodowemu oraz Ministerstwu Skarbu. Komisja przychyliła się do skargi Mossopa. Osiem lat trwało wyczerpanie wszystkich środków prawnych, ostatecznie jednak Mossop przegrał sprawę. Decyzja sądu przyczyniła się jednak do otwarcia narodowej debaty na temat praw gejów oraz potrzeby rozszerzenia pojęcia „rodziny”.

Teoria intersekcjonalna ułatwiła postęp w zakresie zmian legislacyjnych¹⁶, a także wpłynęła na różne gałęzie nauki. Wywodzące się z krytycznych studiów nad rasą¹⁷ podejście

¹⁴ Sprawa DeGraffenreid v. General Motors Assembly Division, St. Louis, 413 F. Supp. 142, 143 [E. D. Mo. 1976], <http://www.leagle.com/xmlcontentlinks.aspx?gfile=558%20F.2d%20480> (dostęp: 8.07.2010).

¹⁵ Sprawa Mossop v. Canada ([1993] 1 S.C.R. 554), <http://scc.lexum.umontreal.ca/en/1993/1993scr1-554/1993scr1-554.html> (dostęp: 6.02.2011).

¹⁶ K.W. Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection*, [w:] E. Grabham, D. Cooper, J. Krishnadas, D. Herman (red.), *Intersectionality and Beyond. Law, Power and the Politics of Location*, Routledge & Cavendish, New York 2009; S. Burri, D. Schiek, *Multiple Discrimination in EU Law. Opportunities for Legal Responses to Intersectional Gender Discrimination*, European Commission, Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009; J. Kantola, K. Nousiainen, *Institutionalizing Intersectionality in Europe*, „International Feminist Journal of Politics” 2010, vol. 11 (4), s. 459–477.

¹⁷ F. Anthias, N. Yuval-Davis, *Contextualizing Feminism: Ethnic, Gender and Class Divisions*, „Feminist Review” 1983, vol. 15, s. 62–75; b. hooks, *op. cit.*

intersekcjonalne jest wykorzystywane w wielu dyscyplinach, takich jak socjologia¹⁸, ekonomia¹⁹, nauki polityczne²⁰, literatura²¹, film²², psychologia²³ i inne. W niektórych tekstach intersekcjonalność opiera się na klasyfikacji w ramach jednej dyscypliny, tak jak w przypadku opisanego w *The Inessential Woman* (1988) koncepcji „wielości kobiet” (*manyess of women*) autorstwa Elizabeth Spelman²⁴.

Żywe doświadczenie

Intersekcjonalność jest teorią, sposobem działania politycznego, ale też zjawiskiem w kulturze popularnej. W odróżnieniu od większości teorii intersekcjonalność doczekała się wersji „twardej” i „miękkiej” – krytycznej i rozrywkowej; publikowanej w książkach i artykułach pisanych przez uznanych naukowców oraz wersji żartobliwej, wykorzystywanej w Internecie. Swoiste napięcie, jakie intersekcjonalność wygenerowała pomiędzy uczonymi w Stanach Zjednoczonych, czyli w miejscu, gdzie się ukształtowała, ma charakter głównie, choć nie jedynie, pokoleniowy. Rebecca Traister w pracy *Big Girls Don't Cry. The Election that Changed Everything for American Women*²⁵, analizującej wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych w 2008 roku, opisuje intersekcjonalność jako „młodzieńczą próbę usunięcia rasowych tarć i rozdźwięków obecnych w ruchu feministycznym”²⁶ podjętą przez młode feministki, które okrzyknęły nowy rozwój teorii jako „postępowy... [i] przyspieszony przez różnorodność Internetu”²⁷. Starsze feministki jednak, twierdzi Traister:

które postrzegają swoją płć kulturową jako główny hamulec w drodze do równości politycznej, które przedkładają seksizm nad wszelkie inne formy opresji i twierdzą, że kobiety często pozostają na ostatnim planie – są zaniepokojone, że mnogość priorytetów intersekcjonalności zmniejszy zainteresowanie

¹⁸ P.H. Collins, *Fighting Words...*, *op. cit.*; L. McCall, *The Complexity of Intersectionality...*, *op. cit.*; B.T. Dill, R.E. Zembrana (red.), *Emerging Intersections...*, *op. cit.*

¹⁹ R.M. Brewer, C.A. Conrad, M.C. King, *The Complexities and Potential Theorizing Gender, Caste, Race, and Class*, „Feminist Economics” 2002, vol. 8 (2), s. 3–18.

²⁰ M. Hawkesworth, *Congressional Enactments of Race-Gender: Towards a Theory of Race-Gendered Institutions*, „American Political Science Review” 2003, vol. 97 (4), s. 529–550.

²¹ A. Brah, *Cartographies of Diaspora, Contesting Identities*, Routledge, London–New York 1996; E.H. Oleksy, *The Structure of Kinship. Ellen Glasgow and Zora Neale Hurston*, [w:] I. Janicka-Świdorska (red.), *Studies in Literature and Language: In Honour of Adela Styczyńska*, Łódź University Press, Łódź 1994, s. 111–116.

²² V. May, B.A. Ferri, „I'm a Wheelchair Girl Now.” *Abjection, Intersectionality, and Subjectivity in Atom Egoyan's The Sweet Hereafter*, „Women's Studies Quarterly” 2002, vol. 30, s. 131–150; E.H. Oleksy, *Intricate Interdependencies and Female Buddy Movies*, [w:] J. Maszewska, Z. Maszewski (red.), *Walking on a Trail of Words. Essays in Honor of Agnieszka Salska*, Łódź University Press, Łódź 2007, s. 345–356.

²³ E.R. Cole, *Intersectionality and Research in Psychology*, „American Psychologist” 2009, vol. 64 (3), s. 170–180.

²⁴ E. Spelman, *Inessential Woman: Problems of Exclusion in Feminist Thought*, Beacon Press, Boston 1998.

²⁵ R. Traister, *Big Girls Don't Cry: The Election That Changed Everything for American Women*, Free Press, New York–London–Toronto–Sydney 2010.

²⁶ *Ibidem*, s. 155.

²⁷ *Ibidem*, s. 156.

problemami kobiet, spowoduje oczernianie starszych białych kobiet oraz sprawi, że feministki będą zbyt zdekoncentrowane, aby dalej działać²⁸.

W tej samej pracy Traister cytuje tekst Lindy Hirschman z „The Washington Post”, która dosadnie wyraziła taką oto wątpliwość:

[Kampania Hillary Clinton w 2008 roku – przyp. E.H.O.] ujawniła to, co wiele z nas [identyfikujących się z ruchem feministycznym – przyp. E.H.O.] wie: jeśli feminizm ma być ruchem sprawiedliwości społecznej dla każdego (może z wyjątkiem białych kobiet z klasy średniej), to wówczas równość płci jest tylko jednym z wielu zobowiązań, jakie należy wypełnić. A wobec wyzwani inspirowanych innymi kwestiami [rasy, etniczności itd. – przyp. E.H.O.] ruch się rozpadnie²⁹.

Fakt, że intersekcyjność jest używana przez autorki wielu poważanych i popularnych blogów, takich jak *Feministing*, *Racialicious*, *Salon's* blog kobiet, *Broadsheet* i inne, najlepiej potwierdza, że młode feministki przyswoiły tę jedną z najbardziej złożonych i kontrowersyjnych współczesnych koncepcji feministycznych. Na blogu *Body Impolitic* „Tara”, była kobieta niebiałej rasy, pisze:

Choć przez ostatnich kilka lat nie straciłam ani grama z moich mniej więcej 125 kilogramów, w niektórych kontekstach i sytuacjach przestałam być gruba... ponieważ moje włosy posiwały na tyle, że wyglądałam staro. Daje się to zauważyć zwłaszcza w środkach publicznego transportu – ludzie, którzy pięć lat temu spiorunowaliby mnie wzrokiem, gdy szukałam miejsca siedzącego (bo byłam gruba), teraz wstają i ustępują mi miejsca (bo jestem stara). Ludzie, którzy naprawdę mieli coś przeciwko siedzeniu obok mnie (bo byłam gruba), mimo że siedzenia są wystarczająco duże, aby nawet dwie osoby moich rozmiarów nie musiały się dotykać, teraz siadają beztrudnie obok (bo jestem stara). Ludzie, którzy jawnie okazywali mi pogardę, kiedy używałam ruchomych schodów zamiast zwykłych lub kiedy wchodząc, wspierałam się o poręcz (bo byłam gruba), teraz okazują cierpliwość i współczucie (bo jestem stara). W niektórych zatem kontekstach wiek wyparł otyłość i bycie starą zastąpiło bycie grubą.

Podczas wizyty u doktora wciąż jestem jednak gruba. W kawiarni lub restauracji, gdzie wszystkie krzesła mają boczne oparcia – również. W samolocie wciąż jestem raczej gruba niż stara, chociaż to akurat może się zmienić.

Jeśli czarna kobieta staje się mężczyzną, pozostaje czarna, lecz staje się osobą płci męskiej. W pewnych kontekstach pozostalam gruba, mimo że stałam się stara, w innych jednak przestałam być gruba, ponieważ stałam się stara³⁰.

W kolejnym wpisie Tara podsumowuje:

Nie mogłabym opowiedzieć mojej historii bez użycia intersekcyjności. Znalazłszy się na styku wielu różnych kategorii (na przykład: na pograniczu dwóch ras – chińskiej/tajwańskiej i białej/żydowskiej), będąc osobą queer wychowaną przez rodziców z różnych klas (głównie jednak z klasy średniej), *high femme*, w harmonii ze swoją płcią biologiczną, wysportowaną i grubą, nigdy nie odnalazłam „domu” w żadnym ruchu jednej politycznej sprawy³¹.

²⁸ *Ibidem*, s. 157.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Laurie and Debbie's blog, <http://laurietobyedison.com/discuss?p=512> (dostęp: 12.12.2009).

³¹ *Ibidem*.

Narracja ta wydaje się trywializować intersekcjonalność, lecz dobrze ilustruje, w jaki sposób intersekcje przemieszczają się w czasie cyklu życia. Zacytowałam dłuższe fragmenty obu wpisów, ponieważ pokazują one, że rozwój technologii, który zapewnił ludziom dostęp do różnych sieciowych społeczności, utworzył niszę dla „żyjącej” intersekcjonalności i udzielił głosu specyficznym formom „żywego doświadczenia”. Nie wolno przeoczyć tej roli intersekcjonalności, zwłaszcza że większość akademickiej literatury przedmiotu, napisanej postmodernistycznym „językiem wykluczającym”, jak go określa Patricia Hill Collins, adresowana jest do koleżanek po piórze lub doktorantek³².

Cytaty te poruszają jednak również poważniejsze kwestie. Ukazują bowiem, że otwartość intersekcjonalności zawarta w skrótach „itd.” lub „et cetera” demonstracyjnie i niemal jednogłośnie używanych przez badaczki na końcu ciągu kolejnych intersekcji, wskazuje nie tylko na ich mnogość, lecz także na w zasadzie niczym nieograniczone i nieskończone właściwości i przymioty.

Pojawia się zatem pytanie: czy „rozcieńczony” charakter intersekcjonalności jest jej silną czy słabą stroną? Żeby odpowiedzieć na to pytanie, trzeba cofnąć się do wcześniejszych badań etnograficznych w ramach projektów wielokulturowych³³, które koncentrowały się jednak na grupach osób posiadających **wspólne** markery tożsamości. Metoda intersekcjonalna pozwala natomiast na obserwację, w jaki sposób różne markery tożsamości przenikają się wzajemnie w ramach pojedynczej podmiotowości; niektóre markery tożsamości mogą zatem nie być udziałem wszystkich badanych podmiotów. Przeciwnie, intersekcjonalne badania grup mogą wykazać zróżnicowanie w obrębie badanej grupy. Jedne z markerów tożsamości będą wspólne, podczas gdy inne – nie.

Naukowa *success story*?

Intersekcjonalność znalazła największe zastosowanie w naukach humanistycznych, społecznych i prawnych. Stanowi ona instrument porównywania zróżnicowanych grup społecznych. Większość badań tego typu realizuje wspomniane już Konsorcjum ds. rasy, gender i pochodzenia etnicznego Uniwersytetu w Maryland, ale mamy też przykłady takich analiz w Europie. Duńska badaczka Dorte Staunæs objęła intersekcjonalną analizą grupę duńskich i tureckich uczniów, przykładając szczególną wagę do niestałości rzeczywistości społecznej i procesu tworzenia podmiotowości³⁴. W poniekąd podobny sposób Dunka Baukje Prins zebrała materiał na potrzeby badań etnograficznych, angażując swoich dawnych znajomych ze szkoły podstawowej³⁵. Sama również korzystam z tej metodologii w procesie dydaktycznym, porównując grupy studentek i studentów.

³² P.H. Collins, *Fighting Words...*, *op. cit.*, s. 142.

³³ Np. M.J. Fisher, *Film as Ethnography and Cultural Critique in the Late Twentieth Century*, [w:] L.D. Friedman, D. Carson (red.), *Shared Differences: Multicultural media and practical pedagogy*, University of Illinois Press, Urbana 1995.

³⁴ D. Staunæs, *Where Have All the Subjects Gone? Bringing Together the Concepts of Intersectionality and Subjectification*, „NORA. Nordic Journal of Women’s Studies” 2003, vol. 11 (3), s. 1–10.

³⁵ B. Prins, *Narrative Accounts of Origins. A Blind Spot in the Intersectional Approach*, „European Journal of Women’s Studies. Special Issue on Intersectionality” 2006, vol. 13 (3), s. 277–290.

Kathy Davis uznaje historię interseksjonalności za „pasma sukcesów”³⁶. Wychodzi od pytania: „Jak to możliwe, że tak niejasna teoria przez tak wiele osób jest postrzegana jako kluczowa w ramach współczesnej teorii feministycznej?”³⁷. Kreśląc historię tego pojęcia w filozofii nauki, badaczka wnioskuje, że to właśnie takie cechy interseksjonalności jak brak konkretnych granic, mglistość, wieloznaczność, niekompletność itp. paradoksalnie przyczyniły się do jej sukcesu. Można to łatwo dostrzec w fakcie, że jest używana w tak wielu dyscyplinach, w jej wpływie na tworzenie polityki oraz entuzjajzmie, jaki wywołuje pośród feministek na Zachodzie. Davis pisze:

[Interseksjonalność – przyp. E.H.O.] wywołała gorące debaty teoretyczne w Stanach Zjednoczonych i Europie, stając się stałym tematem w ramach zajęć licencjackich, seminariów magisterskich oraz konferencji... Dziś jest niewyobrażalne, aby jakiegokolwiek studia nad problematyką kobiet koncentrowały się wyłącznie na gender... Jest w dobrym tonie, by kadra akademicka tego typu studiów proponowała studentom różnych lat rozważanie problematyki prowadzonych badań z perspektywy wielokrotnych różnic³⁸.

Wydaje się, że opinia ta jest zbyt optymistyczna. Oczywiście truizmem byłoby stwierdzenie, że Europa nie jest homogeniczna; nie jest taka nawet Unia Europejska. Należy jednak zwrócić uwagę, że podczas gdy instytucje i programy studiów genderowych kwitną w większości starych krajów UE, w krajach środkowej i wschodniej Europy są one rzadkością. Nieczęsto można tam znaleźć zajęcia licencjackie, nie wspominając już o magisterskich. Rosnące bezrobocie i postępujący niż demograficzny wpływają na liczbę zapisów na studia we wspomnianych krajach, co przekłada się na decyzje młodych ludzi szukających studiów, po których łatwiej znajdują pracę. Większą liczbę studentów przyciągają jedynie programy podyplomowe zajmujące się tematyką gender, a których ukończenie nie wiąże się z uzyskaniem stopnia, np. te skierowane do nauczycieli, oraz programy realizowane w ramach projektów unijnych³⁹.

Kathy Davis wyraża się o interseksjonalności niezwykle pochlebnie, ponieważ „[Interseksjonalność – przyp. E.H.O.] wspiera złożoność, stymuluje kreatywność... skłania badaczki i badaczy feministycznych do stawiania nowych pytań i odkrywania nowych przestrzeni”⁴⁰. Chociaż podzielam jej entuzjajzm wobec tej teorii, uważam, że sama teoria znalazła się na rozdrożu. Interseksjonalność została użyta w ogromnej ilości kontekstów, zarówno w tekstach naukowych, jak i w bardziej rozrywkowych w Internecie, jej sukces jednak winien być mierzony wpływem na zmiany legislacyjne. Interseksjonalność została stworzona właśnie w tym kontekście i w tym celu. Trzydzieści dwa lata po tym, jak Kimberlé Crenshaw ukuła termin „interseksjonalność” w kontekście prawnym, i po tym, jak

³⁶ K. Davis, *op. cit.*, s. 67.

³⁷ *Ibidem*, s. 69.

³⁸ *Ibidem*, s. 68.

³⁹ Zob. również: publikacja na temat interseksjonalności kierowana do studentów studiów licencjackich, wydawana przez ATHENA Teaching Series, *Teaching Intersectionality. Putting Gender at the Centre*, red. M. Franken, Utrecht 2009.

⁴⁰ K. Davis, *op. cit.*, s. 79.

badacze z najróżniejszych dyscyplin dostarczyli opisów procesów dyskryminacyjnych lub opresyjnych, w których niezliczone ilości markerów tożsamości przenikały się, prawodawstwo wciąż pozostaje w tyle. We wstępie do wydanej cztery lata temu publikacji *Institutionalizing Intersectionality in Europe*⁴¹ redaktorki Johanna Kantola i Kevät Nousiainen podkreślają, że w ramach bieżących działań legislacyjnych Komisja Europejska zaproponowała dyrektywę dotyczącą „wielokrotnej dyskryminacji” zamiast „intersekcjonalności”, i w ten sposób wsparła „politykę antydyskryminacyjną jako przeciwstawną innym instrumentom promowania równości i zawężyła debatę na ten temat”⁴². Podobne problemy zgłaszały badaczki prawa w Stanach Zjednoczonych⁴³.

Niemniej bardzo niewiele teorii feministycznych zrobiło tak zawrotną karierę wśród młodych feministek. Badania intersekcjonalne zostały spopularyzowane na uczelniach i poza nimi. Feminizm oraz intersekcjonalność zostały rozpowszechnione za pomocą Internetu i stały się dostępne dla milionów kobiet na całym świecie. Zmianie uległ model aktywizmu w krajach z rozwiniętą tradycją feministyczną. Podczas gdy feministki w europejskich krajach młodej demokracji wciąż oddolnie organizują konferencje i spotkania, biorą udział w manifestacjach przeciwko homofobii, dnia 8 marca świętują Dzień Kobiet, młode kobiety na Zachodzie zagłębiają się w feminizm w prywatnym zaciszu, w sieci. „Możliwe, że [czyni – przyp. E.H.O.] to ich feminizm mniej radykalnym”, pisze Rebecca Traister, „ale [czyni – przyp. E.H.O.] go również bardziej przystępnym”⁴⁴. Nade wszystko jednak, jak wspominałam, młode kobiety przyciąga otwartość koncepcji intersekcjonalności i możliwość wpisania w nią własnego działania⁴⁵. U fundamentów intersekcjonalności leżało rozumienie doświadczenia jako procesu i przeżycia. Myśl ta czerpie również z krytyki wielokulturowości jako teorii i metodologii. Jednak prawdziwy sukces koncepcji intersekcjonalności mierzony będzie skalą korzyści, jakie osiągną z jej pomocą osoby dyskryminowane. Czy prawodawcy wezmą pod uwagę głosy badaczy i badaczek i zwrócą uwagę na to, jak różne osie tożsamości społecznej zazębiają się w ramach indywidualnego doświadczenia? Czy może raczej skłonią się ku prostszym metodom? Z tymi pytaniami zostawiam niniejszym Czytelniczki i Czytelników.

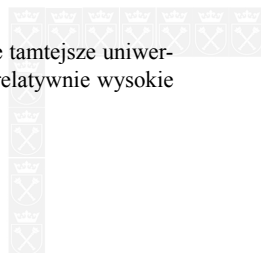
⁴¹ J. Kantola, K. Nousiainen, *op. cit.*

⁴² *Ibidem*, s. 456.

⁴³ P. Uccellari, *Multiple Discrimination: How Law Can Reflect Reality*, „The Equal Rights Review” 2008, s. 24–49. Istnieje wiele artykułów dotyczących opcji politycznych w UE, zob. np. J. Kantola, K. Nousiainen, *op. cit.*; S. Burri, D. Schiek, *op. cit.*

⁴⁴ R. Traister, *op. cit.*, s. 155.

⁴⁵ W tej kwestii Stany Zjednoczone różnią się od Europy, ponieważ nie przewiduje się, że tamtejsze uniwersytety miałyby doświadczyć negatywnych skutków niżu demograficznego z uwagi na relatywnie wysokie wskaźniki dzietności wśród Afroamerykanów i Latynosów.

Bibliografia

- Anthias F., Yuval-Davis N., *Contextualizing Feminism: Ethnic, Gender and Class Divisions*, „Feminist Review” 1983, vol. 15.
- Brah A., *Cartographies of Diaspora, Contesting Identities*, Routledge, London–New York 1996.
- Brewer R.M., Conrad C.A., King M.C., *The Complexities and Potential Theorizing Gender, Caste, Race, and Class*, „Feminist Economics” 2002, nr 8 (2), s. 3–18.
- Burri S., Schiek D., *Multiple Discrimination in EU Law. Opportunities for Legal Responses to Intersectional Gender Discrimination*, European Commission. Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009.
- Cole E.R., *Intersectionality and Research in Psychology*, „American Psychologist” 2009, nr 64 (3), s. 170–180.
- Collins P.-H., *Fighting Words: Black Women and the Search for Justice*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1998.
- Collins P.-H., *Forward*, [w:] B.T. Dill, R.E. Zambrana (red.), *Emerging Intersections: Race, Class, and Gender in Theory, Policy, and Practice*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ–London 2009.
- Collins P.-H., *Reflections on the Outsider Within*, „Journal of Career Development” 1999/2000, nr 26 (1).
- Conaghan J., *Intersectionality and UK Equality Initiatives*, „South African Journal of Human Rights” 2007, vol. 23 (2), s. 317–354.
- Crenshaw K.W., *Demarginalizing the Intersection*, [w:] E. Grabham, D. Cooper, J. Krishnadas, D. Herman (red.), *Intersectionality and Beyond. Law, Power and the Politics of Location*, Routledge & Cavendish, New York 2009.
- Crenshaw K.W., Harris C.L., *A Primer on Intersectionality Booklet. African American Policy Forum*, Vassar College, Columbia Law School, Poughkeepsie 2009, http://aapf.org/tool_to_speak_out/intersectionality-primer/ (dostęp: 8.07.2010).
- Crenshaw K.W., *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-discrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics*, University of Chicago Legal Forum, Chicago 1989.
- Davis K., *Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful*, „Feminist Studies” 2008, nr 9.
- Fisher M.J., *Film as Ethnography and Cultural Critique in the Late Twentieth Century*, [w:] L.D. Friedman, D. Carson (red.), *Shared Differences: Multicultural Media and Practical Pedagogy*, University of Illinois Press, Urbana 1995.
- Gallo M., *A Tribute to Valerie Taylor, Lesbian Writer and Revolutionary*, „New Politics”, Winter 2009, nr XII-2.
- Hawkesworth M., *Congressional Enactments of Race-Gender: Towards a Theory of Race-Gendered Institutions*, „American Political Science Review” 2003, nr 97 (4), s. 529–550.
- hooks b., *Feminist Theory. From Margin to Center*, South End Press, Cambridge, MA 1984.
- Kantola J., Nousiainen K., *Institutionalizing Intersectionality in Europe*, „International Feminist Journal of Politics” 2010, nr 11 (4), s. 459–477.
- Lewis G., *Celebrating Intersectionality? Debates on a Multi-faceted Concept in Gender Studies: Themes from a Conference*, „European Journal of Women’s Studies” 2009, nr 16, s. 203–210.
- Lykke N., *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*, Routledge, London–New York 2010.

- May V., Ferri B.A., „*I'm a Wheelchair Girl Now*”: *Abjection, Intersectionality, and Subjectivity in Atom Egoyan's The Sweet Hereafter*, „*Women's Studies Quarterly*” 2002, nr 30, s. 131–150.
- McCall L., *The Complexity of Intersectionality*, „*Signs: Journal of Women in Culture and Society*” 2005, vol. 30 (3).
- Oleksy E.H., „*Women, Don't Interfere with Us; We're Fighting for Poland*”: *Polish Mothers and Transgressive Others*, [w:] M. Mikula (red.), *Women, Activism and Social Change*, Routledge, London–New York 2005.
- Oleksy E.H., *Intricate Interdependencies and Female Buddy Movies*, [w:] J. Maszewska, Z. Maszewski (red.), *Walking on a Trail of Words: Essays in Honor of Agnieszka Salska*, Łódź University Press, Łódź 2007, s. 345–356.
- Oleksy E.H., *The Structure of Kinship. Ellen Glasgow and Zora Neale Hurston*, [w:] I. Janicka-Świdorska (red.), *Studies in Literature and Language: In Honour of Adela Styczyńska*, Łódź University Press, Łódź 1994.
- Oleksy E.-H., *The Politics of Representing Gender in Contemporary Polish Cinema and Visual Art*, [w:] A. Imre (red.), *East European Cinemas*, Routledge, London–New York 2006.
- Prins B., *Narrative Accounts of Origins: A Blind Spot in the Intersectional Approach*, „*European Journal of Women's Studies. Special Issue on Intersectionality*” 2006, nr 13 (3), s. 277–290.
- Spelman E., *Inessential Woman: Problems of Exclusion in Feminist Thought*, Beacon Press, Boston 1998.
- Staunæs D., *Where Have All the Subjects Gone? Bringing Together the Concepts of Intersectionality and Subjectification*, „*NORA. Nordic Journal of Women's Studies*” 2003, nr 11 (3), s. 1–10.
- Traister R., *Big Girls Don't Cry: The Election That Changed Everything for American Women*, Free Press, New York–London–Toronto–Sydney 2010.
- Uccellari P., *Multiple Discrimination: How Law Can Reflect Reality*, „*The Equal Rights Review*” 2008, s. 24–49.

